
ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)

**ИЗМЕЋУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)**

Приредили

Александра Колаковић
Слободан Селинић

Рецензенти

проф. др Александар Животић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
др Радмила Радић, научни саветник у пензији, Институт за новију историју Србије
др Драгомир Бонцић, научни саветник, Институт за савремену историју

Издавач

Институт за европске студије
Трг Николе Пашића 11
11000 Београд

За издавача

Др Слободан Зечевић

Лектура

Татјана Хаџић Јововић
Миљана Протић

Техничка обрада

Весна Пијановић

Штампа

Досије студио, Београд

Тираж

100

ISBN 978-86-82658-06-1

Уредници:
Александра Колаковић
Слободан Селинић

ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА

Из историје културне дипломатије Југославије (1945–1992)

Институт за европске студије
Београд 2026.

САДРЖАЈ

САРАДЊА, ИЗАЗОВИ, СПОРОВИ: ЈУГОСЛОВЕНСКА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ОКРУЖЕЊУ

Оливера ДРАГИШИЋ

Хладноратовска динамика културне дипломатије у
југословенско-бугарским односима од почетка 60-их
до 80-их година 20. века 23

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Између помоћи и сарадње: југословенско-албански
културни односи 1945–1948. 45

Ивана ВЕСИЋ

У правцу развијања блиских, добросуседских односа:
Југословенски приступ културној дипломатији на подручју
(Н)Р Мађарске (1945–1991) 83

Петар ДРАГИШИЋ

Југославија и Аустрија у првој половини педесетих година:
култура и политика 121

Јелена МИТИН

Југословенско-грчка културна сарадња педесетих и
шездесетих година 20. века 137

КУЛТУРНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ИНСТИТУЦИЈЕ

- Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ, Милена ДРАГИЋЕВИЋ ШЕШИЋ**
Међународни фестивали и манифестације у културној
дипломатији Југославије током Хладног рата 163
- Бојан СИМИЋ**
Институти за културу у Јужној Америци током педесетих
година XX века као средство промоције социјалистичке
Југославије 189
- Саша МИШИЋ**
Културна дипломатија у југословенско-италијанским
односима: случај отварања читаонице Италијанског
културног института у Београду 1965. године 207

ИЗМЕЋУ МОСКВЕ И ВАШИНГТОНА: КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИЗАЗОВИ ХЛАДНОГ РАТА

- Момир Н. НИНКОВИЋ**
Југословенско-совјетска сарадња на музичком плану
1945. године. Гостовања совјетских уметника 239
- Слободан СЕЛИНИЋ**
Савезништво и разлике: Југословенска културна политика
према Чехословачкој и Пољској од краја Другог светског
рата до сукоба Југославије и Информбироа 265
- Александра КОЛАКОВИЋ**
Културна сарадња Француске и Југославије након Резолуције
Информбироа (1948): нови путеви сарадње 289
- Нађалија ДИМИЋ ЛОМПАР**
Културна сарадња као политички изазов: Југославија и Немачка
Демократска Република 50-их и 60-их година 20. века 321
- Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ**
Културна сарадња између САД и Југославије (1953–1963) 355

др **Божица Славковић Мирић** <https://doi.org/10.46793/82658.06.1.045SM>
научни саветник UDK 327:316.7(497.1:496.5)"1945/1948"
Институт за новију историју Србије 930.85(497.1:496.5)"1945/1948"
E-mail: bozica.slavkovic@gmail.com 316.7(497.1:496.5)"1945/1948"
ORCID: 0000-0002-3748-3507

Између помоћи и сарадње: југословенско-албански културни односи 1945–1948.

Апстракт: Југославија и Албанија су након завршетка Другог светског рата успоставиле политичку, економску и културну сарадњу. Културне везе огледале су се у школовању албанских студената на југословенским универзитетима, обучавању албанских омладинаца у југословенским фабрикама, настави српско-хрватског језика у албанским школама, изради албанско-српског речника, боравку југословенских стручњака у Албанији. Основано је Друштво за културну сарадњу Југославије и Албаније. Конвенција о културној сарадњи Југославије и Албаније потписана је 9. јула 1947. године. Ипак, односи Југославије и Албаније зависили су и од односа ове две земље са Совјетским Савезом. Тако је, након албанског прихватања Резолуције Информбироа (1948) и окретања Совјетском Савезу, дошло до прекида сваке врсте сарадње са Југославијом. Истраживање је спроведено на основу архивске грађе и стручне литературе.

Кључне речи: Албанија, дипломатија, Југославија, култура, сарадња.

Увод: сарадња Југославије и Албаније – шроуао са СССР-ом

У периоду између два светска рата, Краљевина СХС/Југославија и Албанија биле су као суседи упућене једна на другу и на успостављање политичких, економских и културних односа. Ипак, Југославија је била обазрива због економске, политичке и културне ситуације у Албанији, у којој су преовладавали патријархални режим, обичајно право, племенски немири, анархија, некритички прихватан страни утицај, небезбедност, качачка традиција, слаби путеви, примитиван транспорт.¹ Поред тога, постојали су и политички конфликти око границе.² Везе Југославије и Албаније зависиле су такође и од војне и политичке ситуације, као и од односа Албаније са Италијом. Ипак, успостављање веза ова два суседа, настављено је и у периоду Другог светског рата, али и након њега. Период до 1948. године, када долази до прекида сарадње, обележиће стварање троугла у односима Југославије, Совјетског Савеза и Албаније.

Југославија је након Другог светског рата била стратешки окренута према Совјетском Савезу.³ Везаност партија, као и политичка, војна и културна сарадња две државе биле су изразито присутне међу југословенским становништвом. Коришћени су њихови приручници, брошуре, књиге, приказивани совјетски филмови,⁴ организована гостовања совјетских уметника и спортиста, док су се студенти и официри школовали у Совјетском Савезу.⁵ Сарадња са Совјетским Савезом била је

¹ Погледати више: Ђорђе Борозан, „Југославија и Албанија у 20 вијеку”, *Историја 20. века* 1–2/1999, 9–20; Божица Славковић Мирић, *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929–1941*, (Београд: ИП Принцип; ИП Просвета, 2018).

² О разграничењу и албанској граничној комисији погледати документа у: *Albania and Kosovo. Political and ethnic boundaries 1867–1946*, ed. Beytullah Destani, (Slough: Archive Editions, 1999).

³ Leo Mates, *Међународни односи социјалистичке Југославије*, (Београд: Nolit, 1976), 93–100. Љубодраг Димић, *Јосип Тито – Јосиф Стаљин*, (Београд: Архив Србије и Црне Горе, 2006), 5–11.

⁴ Марко Пејовић, „Совјетски филмови приказани у Југославији 1945–1948. у организацији Друштва за културну сарадњу Југославије са СССР-ом”, *Годишњак за друштвену историју* 1/2010, 89–103.

⁵ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije: 1918–1988*, III, *Socijalistička Jugoslavija: 1945–1948* (Београд: Nolit, 1988), 182; Sava Živanov, „Uzroci i posledice sukoba”, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, ur. Petar Kačavenda, (Београд: Institut za savremenu istoriju, 1999), 23;

успостављена потписивањем уговора, успостављањем мешовитих друштава.⁶ Поред тога, совјетски функционери, политичари, војни и цивилни експерти, јавни и културни радници боравили су у Југославији.⁷ Југославија је сличне облике и форме сарадње, које је имала са Совјетским Савезом, користила и у односима са Албанијом.⁸

Успостављање културних веза Југославије и Албаније и потписивање уговора о културној сарадњи

Још пре званичног признања албанске државе (у априлу 1945), Југославија је фебруара 1945. године склопила два уговора са овом земљом – Уговор о савезу и узајамној помоћи и Уговор о привредној сарадњи Југославије и Албаније.⁹ У Уговору о савезу и узајамној помоћи, између осталих чланова, пети члан се односио на „развијање најтешње културне и привредне сарадње”. Овај Уговор био је склопљен са неограниченим трајањем. Уговор су са југословенске стране потписали Јосип Броз Тито и Јосип Смодлака, а са албанске стране потпредседник Министарског савета Муслим Пеза, министар иностраних послова Омер Нишани, министар привреде Мадар Штила и министар социјалне политике Бедри Спахија.¹⁰ Тако је, у складу са напредовањем политичке

Milan Vesović, „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938–1948”, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, 309–321; Бранко Петрановић, „Југословенски студенти – стипендисти у иностранству и страни студенти на југословенским универзитетима 1945–1948. године”, *Универзитет у Београду 1838–1988*, (Београд: Универзитет, 1988), 969–977.

⁶ Милан Гулић, „Југословенско-совјетска мјешовита друштва – од наде до разочарања”, *Србија и Русија: 1814–1914–2014: међународни научни скуп*, (Београд: САНУ, 2016), 307–329; Чедомир Крунић, *Југословенско-совјетско акционарско друштво за цивилно ваздухопловство ЈУСТА*, (Београд: Музеј југословенског ваздухопловства, 2000), 127–151; Milan Gulić, Momir Ninković, „Мјешовита jugoslovensko-sovjetska društva: случај JUSTE”, *Istorija 20. века* 1/2014, 143–163; Југословенско-Совјетско дунавско паробродарско А. Д. „Јуспад”, *Правила о организацији и пословању друштва „ЈУСПАД”*, (Београд, 1948).

⁷ Lorejn Lis, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*, (Београд: BMG, 2003), 24.

⁸ Momčilo Pavlović, „Albanija između Tita i Staljina”, *Balkan posle Drugog svetskog rata*, ur. Petar Kačavenda, (Београд: Institut za savremenu istoriju, 1996), 307.

⁹ Josip Smolaka, *Partizanski dnevnik*, (Zagreb: Spektar, 1986), 219–220.

¹⁰ Ђорђе Борозан, *Велика Албанија: њоријекло, идеје, њракса*, (Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије, 1995), 513–514.

и економске сарадње,¹¹ југословенска држава почела да ради и на културним везама са Албанијом.

Албанија је била неразвијена земља, не само у привредном него и у културном погледу, јер је имала више од половине неписмених становника (чак око 80%). Пред Други светски рат, током 1937. године имала је око 600 школа са пет разреда наставе, 18 школа са вишим разредима, три гимназије, један лицеј на француском језику и две „нормалне” школе за обуку учитељских кадрова. Школе је похађало само 36,7% ђака. Универзитети нису постојали. Започета је просветна реформа, која је подразумевала отварање занатских, пољопривредних и трговачких школа. У време Другог светског рата, публицистика, штампа и рад културно-просветних институција био је под контролом италијанског окупатора.¹² Након рата, Албанија је била аграрна земља (87% становништва се бавило пољопривредом), није постојала индустрија, била је једина европска земља која није имала железницу, положај жене у друштву био је потпуно подређен патријархалној култури.¹³ Сузбијање неписмености отпочело је 1946. године, када је донет закон о обавезном четворогодишњем, а затим од 1947. године и о седмогодишњем школовању. Велики проблем представљало је непостојање јединственог књижевног језика, на шта је утицала подељеност Албанаца на Тоске на југу и Геге на северу земље. Албански Институт наука, основан 1947. године ради језичког уједначавања, определио се коначно за тоск дијалекат.¹⁴

За почетак културне сарадње Југославије и Албаније након Другог светског рата било је значајно то што су наставу на Косову и Метохији држали албански кадрови из Албаније. Неке од њих су, у време

¹¹ Божица Славковић Мирић, *Југославија и Албанија 1945–1948: економски односи*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2020); Vladimir Dedijer, *Jugoslovensko-albanski odnosi: 1939–1948*, (Beograd: Borba, 1949); Марко Перовић, *Економски односи Југославије и Албаније (1947–1948)*, (Београд: Савез новинара Југославије, 1951); Милорад Коматина, *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*, (Београд: Службени лист, 1995).

¹² Архив Југославије [у даљем тексту АЈ], Комисија за међународне везе ЦК СКЈ, 507/9, 1/II-74, кутија 7; Питер Бартл, *Албанци од средњеј века до данас*, (Београд: Клио, 2019), 260; Ramadan Marmullaku, *Albania and the Albanians* (London: C. Hurst and Co., cop. 1975), 39; Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022), 562; Љубомир Петровић, „Културне везе Југославије и Албаније 1946–1948.”, *Историја 20. века* 2/2002, 69.

¹³ Бартл, *Албанци од средњеј века до данас*, 256–257.

¹⁴ Петровић, *Културне везе Југославије и Албаније 1945–1948*, 70.

Другог светског рата, окупатори довели на Косово и Метохију.¹⁵ Реч је о припадницима албанске националне мањине, који су у периоду Краљевине Југославије одлазили са Косова и Метохије у Албанију, где су се школовали.¹⁶ Када је реч о кадровима из Албаније из времена окупације, делегација Албанаца са Косова и Метохије током разговора са југословенским председником Јосипом Брозом Титом, 6. априла 1945. године, истакла је да је за време рата албански народ био уз окупатора због непросвећености, те је затражила да се на Косово и Метохију упуте нови професори и наставници из Албаније. Такође, посланик из бујановачког среза Селим Селими написао је 10. маја 1945. године у име Албанаца из Прешева молбу Енверу Хоџи да се из Албаније упуте учитељи у Прешево ради образовања тамошњег становништва на матерњем језику. Под притиском КПЈ, Министарство спољних послова одустало је од дотадашњег става о непримању страних држављана у државну службу, те су на Косово и Метохију дошли учитељи из Албаније, чиме је просветни кадар из те земље након рата додатно проширен.¹⁷ Ипак, тај кадар није био стручан, па се након рата на брзину оспособљавао.¹⁸

15 Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, 553. Игор Вукадиновић наводи да је Министарство просвете Албаније у августу 1945. послало Обласном народном одбору Косова и Метохије списак са именима сто наставника који су за време Другог светског рата радили на Косову и Метохији у школама другог ступња (гимназијама, учитељским и стручним школама) у склопу просветног система „Велике Албаније”. Игор Вукадиновић, „Просветна политика Краљевине Албаније на Косову и Метохији током Другог светског рата”, *Токови историје* 1/2021, 117.

16 Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије: 1918–1941, Део 3, Политика и стваралаштво*, (Београд: Стубови културе, 1997), 124; Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva: nacionalne manjine u Jugoslaviji: 1918–1941*, (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2005), 241.

17 Вукадиновић, Просветна политика Краљевине Албаније на Косову и Метохији током Другог светског рата, 127.

18 Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*, 553. Устав из 1946. је албанској мањини у Југославији гарантовао употребу матерњег језика у администрацији. Према подацима Комисије за школе и науку ФНРЈ, од марта 1948. на територији Аутономне области Космет било је 278 „шиптарских мањинских школа” и око 50.000 уписаних ђака, од којих је 65% заиста и похађало наставу. У 14 места су отворене „прогимназије”, а у четири гимназије. Мали број ученика који је похађао наставу просветне власти су тумачиле као последицу културне заосталости ђачких родитеља. Ипак, за елементарну наставу су недостајали и готово сви учбеници на албанском језику, осим буквара, читанке и земљописа (Vladan Jovanović, „Pregled istorije odnosa Srbije/

Јосип Ђерђа, југословенски посланик у Тирани, у свом извештају за 1945. годину приметио је да албанска држава жели да одржава добре односе са Југославијом, па тако „у штампи и јавном културном животу пропагирају Југославију уз СССР на првом месту”.¹⁹ Поред економских и политичких веза, увек је потенцирана и културна сарадња. Тито је то потврдио почетком децембра 1945. године, када је одликовао седам албанских официра, истичући: „Највећи део заслуга припада вама, јер кроз ову борбу, кроз ове заједничке патње, родило се не само братство са оружјем између југословенске и албанске армије, него су се остварили најтешњи односи културне и економске сарадње између албанског народа и народа Југославије.”²⁰ Такође, председник Југославије је, у фебруару 1946. године, у свом експозеу о спољној политици током претходне године изјавио: „Са нашом сусједном младом албанском републиком вежу нас заједничка борба против истих поробљивача, вежу нас заједничка борба и заједничка страдања [...] Влада ће продужити на учвршћивању и продубљивању тијесних економских, политичких и културних односа са албанским народом. Таква сарадња је не само од велике користи по обје земље, него представља и снажан прилог миру на Балкану.”²¹ Албанска омладина је такође инсистирала на неговању културних и осталих веза ове две земље. У омладинском листу *Rinia* од 6. марта 1946. године, наводи се: „(...) економски и културни развитак који се постиже у Југославији и врло добри економски и културни односи које имамо са нашом сусетком, главни су фактори за развитак наше младе привреде, за напредак наше нове културе.”²²

У Југославији је, ради спровођења културних и просветних активности са Албанијом, али и са осталим земљама, основан југословенски Комитет за културу и уметност (8. фебруар 1946). Он је имао Одељење за културне везе са иностранством, чија је обавеза била да контролише сарадњу југословенских уметника са институцијама и представницима културе у иностранству. Ово Одељење је било задужено и за

Jugoslavije i Albanije”, *P.U.L.S.E.*, objavljeno 5. 9. 2018. <https://pulse.rs/pregled-istorije-odnosa-srbije-jugoslavije-i-albanije/>, проверено 28. 12. 2023).

¹⁹ AJ, 507/ 9, к. 1, 1/1-44, 9. фебруар 1946.

²⁰ AJ, 507/9, к. 1, 1/1-29, *Башкими*, 9. фебруар 1946.

²¹ Dedijer, *Jugoslovensko-albanski odnosi: 1939–1948*, 142.

²² AJ, 507/9, 1/3-62, *Rinia*, 6. март 1946.

организацију гостовања југословенских уметника, али и уметника из иностранства. Контролисало је рад југословенских културних аташеа у дипломатским представништвима. Комитет за културу и уметност сарађивао је са Комитетом за школе и науку, који је требало да помаже републичким министарствима просвете.²³ Важно је нагласити да је културна делатност у Југославији била под надзором државног и партијског апарата, па је стога и културна сарадња са Албанијом била у складу са политичким и идеолошким интересима КПЈ.²⁴

Ипак, све до средине 1947. године нису били остварени директни контакти између југословенског и албанског комитета за културу, већ се комуникација одвијала посредством дипломатских институција. То је отежавало културну сарадњу, јер је југословенско посланство одређивало приоритете културне сарадње и некритички подржавало све албанске захтеве. То је било видљиво и у области стварања албанских културних закона. У Албанији није постојао Закон о ауторском праву, а албански Комитет за културу намеравао је да препише југословенске правне норме из те области, иако је постојала велика разлика између културних остварења ове две државе.²⁵

Културна сарадња Југославије и Албаније озваничена је на састанку у Тирани, одржаном 9. јула 1947. године, на коме је потписана Конвенција о културној сарадњи две земље. Са југословенске стране Конвенцију је потписао Маријан Стилиновић, председник Комитета за школе и науку, а са албанске Манол Кономи, министар два ресора, правде и просвете. Конвенција је потписана на најмање пет година и подразумевала је свестрану координацију културно-просветног рада, пре свега улагања напора у високошколске установе и друге установе за више образовање, оснивање професорских катедри, постављање лектора за језик, литературу и историју ради упознавања друге стране. Државе уговорнице могле су оснивати културне установе на територији друге

²³ Комитет за културу и уметност престао је са радом 11. децембра 1948, када је са Комитетом за школе и науку спојен у Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ. Иван Хофман, „Комитет за културу и уметност при Влади ФНРЈ, Установа и њена архивска грађа”, *Архив* 2/2001, 42–49.

²⁴ Љубодраг Димић, *Антијерој култура. Антијеројовска фаза културне историје у Србији 1935–1952*, (Београд: Рад, 1988), 36–71; Бранка Докнић, *Културна историја Југославије 1946–1963*, (Београд: Службени гласник, 2021), 42–51.

²⁵ Петровић, *Културне везе Југославије и Албаније 1945–1948*, 71.

државе уговорнице. Предвиђено је и оснивање сталне мешовите југословенско-албанске комисије од 12 чланова, која је требало да буде подељена у две поткомисије са седиштима у Београду и Тирани. Београдски део комисије чинили су представници југословенског Министарства иностраних послова, Комитета за културу и уметност Владе ФНРЈ, Комитета за школе и науку Владе ФНРЈ и албански амбасадор, који је имао статус изванредног посланика и опуномоћеног министра своје земље. Комисију из Тиране чинили су југословенски амбасадор, представници албанских министарстава иностраних послова и просвете.²⁶ Уговором се подразумевало да уговорнице потпомажу размену истраживача, професора, инструктора, просветних радника, студената, ђака, уметника и представника осталих професија у култури. Требало је регулисати могућност полагања испита и спремања научних теза и у те сврхе одређено је да буду додељиване стипендије. Такође, требало је да државе уговорнице помажу успостављању најтешње сарадње научних, културних, просветних, синдикалних, фискултурних, уметничких и сличних друштава, слободу истраживања у библиотекама, архивама и на терену, узајамне посете појединаца и изабраних група, сарадњу синдикалних, омладинских и женских организација. Сарадња је подразумевала размену књига и часописа, штампе и публикација, делатности новинских агенција, размену музејског и школског материјала, организовање предавања и течајева језика, концерата, изложби и приредби, позоришних представа, покретање радија, снимање филмова и слично.²⁷

²⁶ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије [у даљем тексту ДАМСПРС], Политичка архива [у даљем тексту ПА], фасц. 1, 1947, дос. бр. 6, сигн. 417371, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, Извештај о путу председника Владе Албаније, 1. октобар 1947.

²⁷ АЈ, Президијум Народне скупштине 1945–1956, 15-16-284; АЈ, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, 315-3-575, Конвенција о културној сарадњи ФНРЈ и Албаније.

*Друштво за културну сарадњу Југославије и Албаније,
и оснивање културних установа у Албанији*

У септембру 1945. године одржана је седница Иницијативног одбора за стварање Друштва за културну сарадњу Југославије и Албаније,²⁸ а само Друштво основано је у октобру исте године. У телеграму упућеном југословенском председнику Јосипу Броз у Титу са оснивачке седнице наглашено је „братство албанског и југословенског народа”. Председник Друштва био је албански министар финансија, пуковник Рамадан Читак, а секретар професор Алекс Буда.²⁹ Након оснивања Друштва, у листу *Башкими* изашао је текст у коме су истакнуте добре стране културне сарадње Југославије и Албаније.³⁰

У октобру 1945. године основан је и Савез албанских књижевника, који је требало да повеже све албанске писце у једну организацију.³¹ Два месеца касније, у децембру 1945. године, отворен је Дом културе у Елбасану. На отварању је говорио секретар Савеза албанских књижевника Димитар Шутерики,³² који се управо вратио из Београда и који је

²⁸ ДАМСПРС, ПА, 1945, док. бр. 25, сигн. 4522, Стојнић Министарству иностраних послова, 21. септембар 1945.

²⁹ АЈ, Танјуг, 112–789, октобар 1945. Алекс Буда (7. септембар 1910 – 7. јул 1993) био је албански историчар, члан и председник Академије наука Албаније (Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, (Scarecrow Press, 2010), 58; Armanda Hysa, "Ethnography in Communist Albania: Nationalist Discourse and Relations with History", *Historiëni seminar* 8'2010, 111, 120); Armanda Kodra Hysa, "Albanian Ethnography at the Margins of History 1947–1991: documenting the Nation in Historical Materialist Terms", ed. Chris Hann, Aleksandar Bošković, *The Anthropological Field on the Margins of Europe, 1945–1991*, (LIT Verlag Münster, 2013), 140).

³⁰ АЈ, 507/9, 1/III-37, кутија 14, 1945, *Bashkimi*, бр. 243, 244, 11. и 12. октобар 1945.

³¹ АЈ, 112–789, октобар 1945. Оснивачки састанак одржан је у биоскопу „Косово” у Тирани. Састанку је присуствовало седамдесеторо људи: књижевника, публициста, интелектуалаца, поред групе од двадесеторо младих људи који су формирали посебну секцију у оквиру организације (<https://top-channel.tv/2020/02/24/vitrina-e-librit-kur-krijohej-lidhja-e-shkrimtareve/> (датум приступа: 11. 12. 2023)). Неки од најистакнутијих интелектуалаца који су учествовали у формирању Савеза су Sejfulla Malëshova – њен први председник, Fan Noli – почасни председник, Lasgush Poradeci, Nonda Bulka, Skënder Luarasi, Dhimitër Shuteriqi, Ali Asllani, Mitrush Kuteli, Vinçenc Prennushi, Sterjo Spasse, Et'hem Haxhiademi и други. Robert Elsie, *Albanian literature: a short history*, (London: I. B. Tauris, 2005), 164.

³² Dhimitër Shuteriqi (26. јул 1915 – 22. јул 2003) био је албански научник, историчар књижевности и писац. После рата био је посланик у Народној скупштини и један од оснивача, а касније и председник Албанског савеза писаца и уметника. Elsie, *Albanian literature: a short history*, 193.

у свом говору описивао одушевљење југословенског народа због проглашења албанске републике.³³

На оснивачкој скупштини Друштва за културну сарадњу Југославије и Албаније, одржаној 24. марта 1946. године у Београду, усвојен је Нацрт правила и том приликом одређено је да седиште Друштва буде у Београду. Чланови Друштва били су високи партијски функционери, као што је био Петар Стамболић и официри Југословенске армије Саво Дрљевић, Велимир Стојнић, Војо Тодоровић, Дмитар Влаховић и други.³⁴ Задатак Друштва био је да успостави што тешње везе између југословенског и албанског народа, пре свега организовањем размене штампе и литературе, узajамних посета научних, уметничких, књижевних и фискултурних радника и организација, пропагирањем и олакшавањем путовања ради упознавања обе земље, оснивањем библиотеке и читаоница, организовањем превода, приредби итд.³⁵ Такође, свака југословенска република формирала је своје друштво за културну сарадњу са Албанијом.³⁶

Ипак, током 1946. године Друштво није имало услова за развијање свестране делатности због недостатка просторија и техничке опреме. Рад је био сведен на обележавање албанских празника (10. јули Дан албанске народне војске, 28. новембар Дан заставе) приређивањем академија, те на организовање малог броја предавања (Војо Тодоровић³⁷ „Албанија у НОБ-у”, Мила Стојнић³⁸ „Утисци о Албанији”, Божа

³³ AJ, 112–790, децембар 1945.

³⁴ Igor Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, *Kulturna diplomatija i kulturni odnosi: saradnja, raznolikost, dijalog*, ur. Ljiljana Rogač Mijatović, Milena Dragičević Šešić, Rafaela Henze, (Beograd: Clio, 2023), 262.

³⁵ AJ, 507/9, 1/III-38; AJ, 315-20-17, 31. октобар 1947.

³⁶ Igor Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, 262.

³⁷ Војо Тодоровић – Лерер (Мостар, 12. март 1914 – Београд, 3. октобар 1990) био је учесник Шпанског грађанског рата и Народноослободилачке борбе, југословенски друштвено-политички радник, генерал-пуковник ЈНА и народни херој Југославије. *Ко је ко у Југославији: jugoslovenski savremenici* (Београд: Хронометар, 1970); *Narodni heroji Jugoslavije (N–Ž)* (Београд: partizanska knjiga; Narodna knjiga; Titograd: Pobjeda, 1983).

³⁸ Милосава Мила Царичић Стојнић (Беране, 1. фебруар 1924 – Београд, 22. мај 2003) била је српска и југословенска књижевница, слависта, филолог, преводилац, професор на Филолошком факултету у Београду. (https://web.archive.org/web/20100913172524/http://www.fil.bg.ac.rs/katedre/slavistika/resursi/m_stojnic.htm (датум приступа 11. 12. 2023)).

Николић³⁹ „Оснивање првог албанског позоришта”). Такође, руководство Друштва није било компактно. Према извештају Комисије за међународне везе и односе, „на речима су били за што тешње односе са Југославијом, док се у свакодневном раду осећала тенденција кочења. Друштво је настојало да преузме контролу над целокупном културном сарадњом и поред тога што није имало материјала и људства да то испуни. Забрањивали су рад професора за одржавање течајева српског језика ван Друштва”. Затим, у извештају даље стоји да је Друштво тежило томе да своју активност ограничи само на интелектуалце, а не и на шири круг људи. Председник Рамадан Читаку био је „прилично шовинистички расположен и Косовар”. Фадил Пачрами је наследио Сејфулу Малешева, који је био смењен као „троцкиста”, али ни он „није био пријатељски настројен према Југославији”. Комисија је даље сматрала да је таквом раду Друштва допринела и недовољна упорност југословенских стручњака, који су послати на рад у Албанију, па културно-просветни рад није био омасовљен. Тако су подружнице у унутрашњости биле слабо организоване – у Елбасану није прорадио курс српског језика, у Берату је приређено само неколико предавања, у Ђирокастри предавање о Југославији није било посећено, а у Корчи је било одржано само једно предавање.⁴⁰ Комитет за школе и науку је пак тврдио да, и поред уложеног труда Друштва, заинтересованост није била велика. Према извештају Комитета, Друштво је организовало једну изложбу, окупљало је људе који су играли шах или пинг-понг, затим се сваког другог понедељка одржавало предавање за Југословене у Тирани, као и курс албанског језика, али је посећеност била мала. Друштво је током 1947. године од Комитета за културу и уметност за уређење и одржавање просторија тражило 230.000 динара, за репрезентацију 500.000 и за персоналне издатке 100.000, укупно 830.000 динара.⁴¹ Зарад унапређења рада Друштва, послата је извесна количина књига, 300 логаритамских таблица и 2000 матрица за албанске средње школе. Упућен је професор за језик и нађене су просторије за потребе Друштва.⁴²

³⁹ Божидар Николић, глумац и редитељ Народног позоришта у Београду, познат по филму „Славица” (1947).

⁴⁰ АЈ, 507/9, 1/III-46, јул–август 1947.

⁴¹ АЈ, 315-20-7, Течај за неквалификоване учитеље.

⁴² АЈ, 315-20-20, Кампања народног просвећивања, 1. јул 1947.

Поред наведених културних и просветних установа, у Тирани је у јануару 1947. године отворен Педагошки институт и за лектора српског језика ангажован је професор Војислав Данчетовић,⁴³ који је знао албански језик.⁴⁴ Касније, у септембру исте године, према извештају Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ, постојао је план да се Педагошки институт, који је имао ранг Више педагошке школе, претвори у Филозофски факултет и да се, осим српског језика, проучава и историја НОБ-а и југословенска литература.⁴⁵

*Југословенски професори у Албанији,
учење српскохрватског језика
и израда албанско-српског речника*

Након промене политичке климе, а зарад успостављања добрих веза са Југославијом, албанске власти су одлучиле да у своје средње школе уместо италијанског језика уведу српскохрватски и руски, због чега су тражени наставници из Југославије.⁴⁶ Ипак, требало је да наставници говоре италијански језик да би се могли споразумети са ђацима.⁴⁷ Јосип Ђерђа је у децембру 1945. године тражио да буду послате две професорке српског језика, које би држале курсеве у Тирани.⁴⁸ Поред предавања,

⁴³ Војислав Данчетовић (Вучитрн, 1905–1974) био је српски и југословенски албаниолог и универзитетски професор. Сакупљао је албанске народне песме, пословице, изреке и друго. Између осталог, написао је Уџбеник за изучавање албанског језика 1954, Граматику савременог албанског језика, Народне албанске песме Косова и Метохије 1952, Албанске народне пословице 1971, Историју албанске књижевности и Епску народну поезију Албанаца (Miloš Đorđević, "Life and work of Vojislav Dančetović", *Baština* 7/1996, 139–147; Мирјана Сретеновић, „Век албаниологије у Београду”, *Politika Online*. проверено 11. 12. 2023; *Монографија поводом 101. годишњице учења албанског језика на Универзитету у Београду*, ур. Маиље Маља Имами, Мерима Кријези, (Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2022).

⁴⁴ АЈ, 315-54-308, Везе са Албанијом, 15. јануар 1947.

⁴⁵ АЈ, 315-3-495, 15. септембар 1947.

⁴⁶ Александар Животић, „Југославија и јачање совјетског утицаја у Албанији 1947–1948.”, *Токови историје* 3/2009, 112.

⁴⁷ АЈ, Министарство просвете ФНРЈ, 313-1-201, Идеолошко-политичке карактеристике југословенских наставника који се шаљу на рад у Албанију, 9. јануар 1946.

⁴⁸ ДАМСПРС, ПА, 1945, дос. бр. 25, сигн. 7005, Јосип Ђерђа Министарству иностраних послова, 10. децембар 1945.

требало је да раде и на пропагирању југословенске литературе.⁴⁹ Тако је почетком 1946. године у Албанију упућено осам југословенских наставника. Како тај број није био довољан, Комитет за школе и науку послао је још два професора (Војислав С. Данчетовић и Јелена Данчетовић).⁵⁰ Наставници су, према молби југословенског посланства у Тирани, морали бити у превасходно „политички изграђени и одани“, али и са довољно стручног знања.⁵¹

Курсеве српскохрватског језика похађали су, како би дали пример осталом становништву, и албански председник Енвер Хоџа, али и албански руководиоци Нако Спиру, Мехмет Шеху и Дали Ндреу. Планирано је да српско-хрватски постане обавезан школски предмет од школске 1947/1948.⁵² Иако су руководиоци учили српскохрватски језик, припадници српске националне мањине у Албанији нису лако добијали могућност да га уче. Тако српска национална мањина у околини Скадра није успела да добије ово право, иако је упућивала молбе. Међутим, албанска влада на њих није одговарала, а југословенско посланство није показивало интересовање да овај проблем реши.⁵³

Према извештају из фебруара 1948. године, у Албанији се налазило 10 професора српско-хрватског језика. Поред професора који су успешно обављали свој посао, било је и оних који се нису добро показали или оних који су улазили у конфликт са тамошњим становништвом.⁵⁴ Сарадњу је требало наставити, па се размишљало да за школ-

⁴⁹ AJ, 313-1-199, 18. децембар 1945.

⁵⁰ AJ, 315-3-360, Писмо Комитета за школе и науку Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, 27. март 1946. Према извештају Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ марта 1947, југословенски наставници радили су и боравили у већим градовима Албаније. Марјан Загар у Скадру, Фрања Бродник у Елбасану и Мирко Брачић у Ђирокастру (сви из Словеније), Јосип Депенло у Берату и Јосип Цагљевић у Валони (из Хрватске), Ружица Симић у Корчи, Загорка Филиповић, Војислав и Јелена Данчетовић у Тирани (из Србије). AJ, 315-3-471, 26. март 1947. Као наставница српског језика на приватним курсевима радила је Ђурђица Војиновић. AJ, 315-3-381, 12. мај 1947.

⁵¹ AJ, 315-3-474, Принадлежности југословенских наставника у Албанији, 22. април 1947.

⁵² Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.,” 262.

⁵³ Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2021), 214; Бранко Петрановић, *Балканска федерација 1943–1948*, (Шабац: Заслон, 1991), 144–145.

⁵⁴ Иван Накић је радио на Вишој педагошкој школи, у учитељској школи, у вечерњој школи и са официрима; ипак, био је непожељан међу Албанцима, јер се поставио, пре-

ску 1948/1949. буде образоване катедра за албански језик и књижевност у Скопљу и катедра за српско-хрватски језик и књижевност на Универзитету у Тирани. Такође, просветним радницима Албаније додељено је 10 месечних стипендија за боравак у Југославији током школског распуста.⁵⁵

Променом албанске политике према Југославији и делимичним окретањем Совјетском Савезу дошло је и до колебања око употребе српско-хрватског језика и наставних програма у Албанији. На почетку школске 1946/47. српски језик је, одлукама Министарства просвете Албаније, укинут у неким школама или је пак био сведен на два часа недељно за више разреде, док је за главни страни језик усвојен руски језик. Крајем јануара 1947. године поново је уведено учење српског језика у Корчи и први пут у Берату. Тако се српски језик предавао у свим албанским гимназијама, у двома као главни, а у осталим као помоћни језик, поред руског. Према извештају Комисије за међународне везе са Албанијом, став албанског Министарства просвете промењен је под притиском омладине, јер се од 140 ученика њих 120 изјаснило за српски језик.⁵⁶ Затим, албанско посланство у Тирани је у јануару 1947. године тражило од југословенских власти да доставе наставне програме југословенских факултета и високих школа за потребе албанског Министарства просвете. Тако су послати програми за Правни факултет, Економско-комерцијалну високу школу и Технички факултет.⁵⁷

ма извештају Комитета за школе и науку, „као нека висока личност”. Душан Жгонц је био професор у Ђирокастру и, сем у гимназији, радио је на официрском течају, на курсу за професоре и са милицијом. Није био старији од ђака, па му је то задавало тешкоће. Силва Брецељник је био професор (са 18 година) на учитељској школи у Берату. Винко Лукић је предавао на вишој педагошкој школи, у вечерњој гимназији, средњој школи за геометре, школи за фискултуру и за офицере. Ђурђица Војиновић је радила у „војничкој гимназији”, тј. у гимназији за децу чији су родитељи пали у рату и за децу погинулих бораца. Радмила Симеуновић је предавала у средњој техничкој школи, гимназији и средњој економској школи и „била цењена у тој средини”. Емилија Катић је предавала у гимназији у Драчу и „показала средње резултате”. Зора Пекић је у индустријској школи и на курсевима у Албанији „показала добре резултате”, према извештају Комитета за школе и науку.

⁵⁵ AJ, 315-20-10, Решење о покретању курса за албанске учитеље.

⁵⁶ AJ, 507/9, 1/III-47, 1947.

⁵⁷ AJ, 315-10-2, Албанско Министратсво просвете тражи југословенске наставне планове и програме, 23. јануар 1947.

Почетком 1947. године рад је отпочела Комисија за израду уџбеника српско-хрватског и албанског језика.⁵⁸ Наставни савет Министарства просвете НР Србије одлучио је да уџбеник српског језика за употребу у албанским школама буде написан у Србији. Тај посао био је поверен Хенриху Барићу,⁵⁹ одличном познаваоцу албанског језика.⁶⁰ Према извештају Комитета за науку и културу из новембра 1947. године, на основу кога видимо да уџбеник још увек није био завршен, користила се нека врста скрипте за учење, коју је написала наставница Ђурђица Војновић. Била је намењена Албанцима, али је констатовано да садржи доста недостатака и грешака, да је градиво несређено и без илустрација.⁶¹

Према извештају Комитета за науку и културу из јуна 1947. године, албанско Министарство просвете планирало је да изда уџбеник књижевности словенских народа за гимназију (руске, бугарске, југословенске књижевности). Посланство ФНРЈ у Тирани тражило је материјал за овај уџбеник, који би био преведен на албански језик (политичке и културне прилике код југословенских народа у првој половини 19. века, одраз политичких и социјалних промена на књижевност југословенских народа, политичке и социјалне прилике између два светска рата). Било је предвиђено да на албански језик буду преведени и југословенски класици (дела Вука Караџића, Петра Петровића Његоша и других), као и дела представника тадашње новије књижевности (Владимир Назор, Радован Зоговић, Бранко Ћопић, Горан Ковачевић, Венко Марковски, Иван Цанкар).⁶² Југословенска страна сматрала је да је за унапређење културне сарадње Југославије и Албаније корисно

⁵⁸ АЈ, 315-54-308, Југословенски уџбеници намењени Министарству просвете НР Албаније, 15. јануар 1947.

⁵⁹ Хенрих Барић (Дубровник, 28. јануара 1888 – Београд, 3. априла 1957), југословенски лингвист. Основао је у Београду 1924. Семинар за албанологију, а затим на међународном нивоу запажени часопис *Архив за арбанску сѣтарину, језик и етнолоџију*. Његове најзначајније расправе и радови били су: „Из хронологије арбанског вокализма”; „Етимолошки и граматички прилози”; „Има ли чакавских позајмица у арбанском језику”; „О питању рефлекса гутурала у трачко-арбанском”; „Речник српскога или хрватскога и арбанскога језика”; „Лингвистичке студије”; „Историја арбанског језика” (на албанском и српскохрватском језику) (https://sh.wikipedia.org/wiki/Henrik_Bari%C4%87, проверено 28. 12. 2023).

⁶⁰ АЈ, 315-54-334, Приказ културно-политичке ситуације у Албанији.

⁶¹ АЈ, 315-54-350, Реферат о уџбенику, 13. новембар 1947.

⁶² АЈ, 314-4-40, Разни видови културне сарадње Југославије и Албаније, 27. јун 1947.

и то да се на албански језик преведу дела Марка Миљанова „Чојство и јунаштво”, „Ми и Арбанаси”, Радована Зоговића, „Песма о биографији друга Тита”, поема „Дошљаци (Али Бинак)” и „Скадар на Бојани”.⁶³

Још један важан део југословенско-албанске културне сарадње било је издавање албанско-српског речника. Крајем 1945. године отпочет је рад на речнику.⁶⁴ Следеће године, Министарство просвете Албаније овај задатак поверило је Научном институту у Тирани. У ту сврху, Албанија је тражила ћириличка слова и типограф.⁶⁵ Поред Лука Лукаја⁶⁶, дуже времена на речнику радио је и Николајдис Миња (Николај Дисмиле), учитељ у Улцињу.⁶⁷ Према мишљењу Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ из марта 1947. године, албанско Министарство просвете кочило је издавање речника, пошто је српско-албански део био завршен, али је два месеца „стајао у Министарству под изговором да би требало да се откуца”. Убрзано се радило и на изради другог дела речника, иако Министарство просвете није било задовољно његовим квалитетом, јер је постојала „велика потреба за њим”.⁶⁸ Ипак, штампање речника је одложено за 2–3 месеца, пошто је установљено да му недостаје „модерна” терминологија и да „нема израза из СКП(δ)-а ни из књига и чланака југословенских руководиљаца”.⁶⁹ Потом је, према извештају Комитета за школе и науку из маја 1947. године, за израду албанско-српског и српско-албанског речника ангажован петочлани одбор (Загорка Филиповић, Марк Ндоја, Алекс Буда, Пашко Геци и Иван Брабец), у којем је сарађивао и професор Владимир Данчетовић као члан редакционог одбора, у коме су још били и Ећрем Чабеј, Александар Џувани и Костаћ Ципо. Речник је требало да обухвата 20.000 речи

⁶³ АЈ, 314-19-482, Предлог да се дела неких црногорских писаца преведу на албански.

⁶⁴ ДАМСПРС, ПА, 1945, дос. бр. 9, сигн. 6500, Министарству просвете ФНРЈ Велиша Гошовић, 4. децембар 1945.

⁶⁵ АЈ, 314-4-15, Албанска влада тражи помоћ за штампање албанско-српског речника, 20. април 1946.

⁶⁶ Лук Лукај, школовао се у Бечу. У једном делу свог живота, интензивно се бавио политиком. Такође, био је полиглота и бавио се превођењем. Био је ожењен Јелисаветом Начић (<https://nova-yuga.info/neverovatna-prica-o-srpkinji-jelisaveti-i-albancu-luku-koji-su-se-upoznali-i-vencali-u-logoru-foto/>, датум приступа: 13. 12. 2023).

⁶⁷ АЈ, 313-1-195, 4. децембар 1945.

⁶⁸ АЈ, 315-3-468, Рад на састављању албанско-српског речника, 1. март 1947.

⁶⁹ АЈ, 315-3-471, Рад на састављању албанско-српског речника, 26. март 1947.

и да буде штампан у 70.000 примерака у Београду.⁷⁰ Коначно, крајем септембра 1948. рукопис речника био је завршен.⁷¹ Комитет за школе и науку је у извештају о прегледаном речнику истакао да су у српско-хрватском делу постојали крупни недостаци: постојао је велики број речи које су ретко употребљаване, недостајале су неке обичне речи и речи нису биле акцентоване. У албанском делу речника многе речи биле су погрешно преведене, а узимани су и провинцијализми. Предложено је да речник буде дат на редактуру Зекерији Реџи (који је био члан Обласног извршног одбора Косовско-метохијске области), који је сматран најбољим познаваоцем албанског језика у ФНРЈ.⁷²

Југословенска помоћ у унапређењу албанске кинематографије, музичке и позоришне сцене

Југословенска помоћ у формирању професионалног Народног позоришта у Албанији била је поверена југословенском глумцу Божи Николићу, који је ради тога боравио у Албанији од марта до октобра 1945. године.⁷³ Његов задатак био је да, без присуства професионалних глумаца, направи од аматерских глумаца професионално позориште. Укус албанске публике још увек није био „изграђен”, па су јој највише одговарали комади „фолклорног и револуционарног” типа. За отварање позоришта Николић је изабрао представу „Ђидо” (Dashnori) српског књижевника Јанка Веселиновића, „народни комад са певањем”.⁷⁴ Албански репертоар за извођење представа „није био нарочито богат”, па су превођена југословенска позоришна дела. Тако је преведен и „Народни посланик” Бранислава Нушића. Да би позориште било промовисано, Николић је предлагао да на прву представу буду позовани делегати из свих албанских префектура и да о томе буде написано неколико чланака у новинама. Његов предлог био је и да се изведе неколико представа за обичну публику, војску, ђаке, као и да за

⁷⁰ АЈ, 315-54-341, 9 мај 1947; *Српскохрватско-албански речник*, ур. Војислав Данчетовић, Александар Џувани, Костаћ Ципо, Ећрем Чабеј, (Тирана: Научни институт, 1947), 7–8.

⁷¹ АЈ, 315-54-445, Материјали о раду на албанско-српском речнику, 12. октобар 1948.

⁷² АЈ, 315-54-342, Уочени недостаци, подаци о броју речи, формату, повезу и тиражу.

⁷³ Миленко Бабић, *Енвер Хоџина Албанија*, (Београд: Танјуг, 1981).

⁷⁴ АЈ, 507/9, АЦСКЈ, IX, 1/III-36, кутија 14, 1945.

сиромашне људе буде организовано и неколико бесплатних представа.⁷⁵ Такође, Комитет за културу и уметност ФНРЈ послао је „извесну” количину књига за новоотворено позориште у Тирани.⁷⁶

Поред позоришта, од Југословије је затражена стручна помоћ и у области музике. Албанска влада је у новембру 1946. године ради отварања Уметничког лицеја (вежбалишта) замолила да у Албанију буде послато 10 југословенских стручних музичара.⁷⁷ Ипак, због тешке ситуације у Југославији након рата, секретар југословенског Комитета за културу и уметност Владо Мадарић предложио је да буду послата 2–3 музичара.⁷⁸ Југословенско Министарство културе је затим на бесплатно усавршавање и упознавање рада у Загребу примило три млада глумца из позоришне трупе у Тирани. Њихов образовни профил био је веома низак, а нису поседовали никакву документацију о завршеном школовању. Били су условно уписани у први разред Земаљске глумачке школе у Загребу на основу усмених навода да је један од њих завршио пет разреда средње школе, док су остала двојица имала само основно образовање. Стога је договорено да потребан степен квалификација, завршена четири разреда средње школе, стекну накнадно, током вишегодишњег боравка у Југославији. На ванредној седници Наставничког већа школе било је одлучено да два сата дневно имају допунске часове хрватског језика и да похађају курсеве Друштва за културну сарадњу Албаније и Хрватске.⁷⁹

По налогу Комитета за културу и уметност, једна од најпознатијих југословенских кореографкиња Агата Жиц боравила је месец и по дана у Албанији како би албанском Комитету за културу и уметност помогла у организацији фолклорних група.⁸⁰ У Албанију су такође послати кларинетиста Јосип Помикало, Иван Бакса, Александар Фућкар,

⁷⁵ АЈ, 507/9, I/III-36, 25. март – 15. октобар 1945.

⁷⁶ АЈ, 314-19-462, Албански Комитет за културу моли да му се пошаљу драмски текстови и литература о позоришту.

⁷⁷ АЈ, 314-4-185, Молба албанске владе да се пошаљу школовани музичари, 14. новембар 1946.

⁷⁸ АЈ, 314-4-184, Извештај о састанку Комитета за уметност и културу Албаније у вези са проблемима музичке уметности.

⁷⁹ АЈ, 313-1-373, Писмо директора Земаљске глумачке школе Драга Иванишевића упућено Кабинету министра просвете Хрватске, 26. јануар 1946.

⁸⁰ АЈ, 314-4-41, Допис секретара Комитета за културу и уметност Министарству унутрашњих послова ФНРЈ у вези са продужењем пасоша Агати Жиц, новембар 1947.

виолончелиста и виолиниста Ладислав Миранов.⁸¹ Ипак, према извештају Комитета за културу и уметност, Фућкар је повучен из Албаније због рђавог понашања и вређања Албанаца, и против њега је поведен дисциплински поступак.⁸² Музички педагог и диригент из Љубљане Бојан Адамич боравио је у Албанији ради процене стања и квалитета албанских музичара. Према његовим утисцима, стање у албанској музици било је лоше. Симфонијски оркестар, који су чинили војни и цивилни музичари, био је неусаглашен, јер цивилни музичари нису довољно познавали музику. Сматрао је да је њихов ниво знања био такав да „ниједан од тих музичара не би могао да свира ни у кафанском оркестру”. У Албанији је постојао само један клавир, а „једини професор виолине у Елбасану није радио ништа од краја немачке и италијанске окупације”. Овај извештај, који је послао Адамич, није наишао на повољан одговор Комитета за културу и уметност, јер му је замерено да није био објективан и да је албанској културној средини недостајала само „идеолошка јасност и масовност у културном раду”.⁸³

Према извештају Комитета за културу и уметност, планирано је да Југославија помогне и у организовању тромесечног курса за хоровање, јер албанска страна није имала довољно средстава за ангажовање посебног диригента у те сврхе. Између осталог, за професионалног диригента тражен је „човек спреман да се ухвати у коштац са свим проблемима у тој области” (са проблемима око становања, карата за хлеб, неуређених нота за свирање, музички неписменим људима, необразованом публиком). Тражио се и виолиниста, који није требало да буде врхунски стручњак да би албанске виолинисте научио техници свирања.⁸⁴

Почетком маја 1947. године, професор Миле Асић, диригент који је дириговао разним хорovima у Југославији, упућен је у Албанију како би организовао хор при Друштву Албанија – Југославија у Тирани. Иначе, идеја о оснивању хора потекла је од секретара Културног друштва Албанија – Југославија Нури Хуте, а реализација је започета након његовог одласка са дужности и без организационих припрема албанског

⁸¹ АЈ, 314-19-554, Материјали о југословенским музичарима послатим у Албанију.

⁸² АЈ, 314-4-198, Југословенски музичари у Албанији, 13. новембар 1947.

⁸³ АЈ, 314-19-538, Извештај Бојана Адамича о музичком животу у Албанији упућен Мешу Селимовићу, руководиоцу Одељења за културне везе са иностранством, 23. мај 1947.

⁸⁴ АЈ, 314-4-15, Писмо саветника југословенског посланства у Тирани Драга Кошмрља упућено Комитету за културу и уметност, 13. јун 1947.

Културног комитета. Мило Асић је самоиницијативно обишао синдикате и омладинске организације музичара и музичких школа. У хору са око 80 извођача био је мали проценат жена, што је говорило о ниском степену еманципације албанског друштва. Према речима Асића, да би хор могао постепено да учи и да се усавршава, певале су се једноставне и двогласне песме југословенских композитора. Асић је радио и на организовању курса за диригенте. Услови рада у хору нису били задовољавајући, па је затражено да се из Београда доставе партитуре шест југословенских композиција, будући да је диригент Асић располагао само једном партитуром. Међу њима су биле и „Билећанка” Николе Херцигоње, „Друга руковет” Стевана Мокрањца и „Песма градитеља омладинске пруге” Миховила Логара.⁸⁵

Према извештају Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ из фебруара 1948, Асић се ангажовао и на решавању кадровског дефицита у оркестру Радио Тиране. Ипак, због недостатка музичког особља и на југословенској музичкој сцени, није се могло изаћи у сусрет његовој молби за десет инструменталиста, које је, према сопственим речима, сматрао неопходним за сузбијање италијанског утицаја у Албанији. Упутио је и молбу да му се пошаљу сви југословенски школски планови везани за музичко образовање. Асић је и током боравка у Словенији августа 1947. године тражио музичаре који би отишли у Албанију да раде. Коначно, постигао је договор са осморо словеначких и хрватских музичара, које је ангажовао за одлазак у Албанију.⁸⁶

Иако су југословенски стручњаци били тражени у Албанији, услови запошљавања и рада у овој земљи нису били повољни због ниског животног стандарда, културног сиромаштва и утицаја политике на све сфере живота. Уговор о раду требало је склопити на годину дана, а он је подразумевао свирање у државном оркестру и предавање теорије инструмената. Диригент је, поред дириговања, требало да предаје и теорију музике, хармонију и контрапункт. Плата је износила 9000 лека, односно динара (у складу са добрим југословенско-албанским односима, лек је био изједначен са динаром), али су југословенски музичари имали право и на дотадашњу плату у својој земљи, као и на социјално осигурање и право да се по истеку уговора врате у исту службу. Путне трошкове

⁸⁵ АЈ, 315-4-31, Поверљиви извештај Мила Асића упућен Мешу Селимовићу и Велимиру Стојнићу, 29. мај 1947; Петровић, Културне везе Југославије и Албаније 1945–1948, 81.

⁸⁶ АЈ, 314-4-15, Извештај Мила Асића, 18. април 1947.

од посла до Београда и Тиране сносио је албански Комитет за културу и уметност. Ипак, поједине институције уопште нису од Министарства рада ФНРЈ тражиле рефундирање средстава за плате радницима на привременом раду у Албанији, па су зараде касиле, а прекидане су и уплате за доприносе за здравствену заштиту и пензионо осигурање.⁸⁷

Албанској музичкој сцени нису били потребни само музичари, већ и музички инструменти. Ипак, и на југословенском тржишту могли су се једино наћи мали дубањ, мандолине и гитаре. Албанско-југословенско друштво за увоз и извоз требовало је од Југославије 30 комада „школе за инструменте” (за клавир, виолину, виолу, чело, кларинет, флауту, тромбон, обоу), пет мандолина, пет гитара и мали дубањ, са роком испоруке до августа 1947. године.⁸⁸ У Југославији су посредством Државног музичког магацина набављени нови, као и употребљавани музички инструменти, а грамофонске плоче набављене су посредством издавачког предузећа „Просвета”.⁸⁹ Такође, из Државног музичког магацина у Београду за Албанију је отпремљена музичка роба у вредности од 293.612 динара. Албанци су тражили 106 различитих инструмената, највише виолина и кларинета у вредности од 355.500 динара. Додатни проблем представљала је ранија одлука Савезне планске комисије и Министарства спољне трговине ФНРЈ да музички инструменти буду на листи артикала који нису предвиђени за увоз у периоду између 1945. и 1947. године. Из тог разлога, Комитет за културу и уметност откупио је половну робу, која је потом испоручена Албанији.⁹⁰

Поред позоришта и музике, добар начин сарадње, али и пропаганде, била је и кинематографија. У октобру 1947. године, у организацији Друштва за културну сарадњу Албаније и Југославије одржана је свечана академија у просторијама државног биоскопа у Тирани поводом годишњице ослобођења Београда. Поред реферата, приказан је и филм

⁸⁷ АЈ, 315-4-206, Услови рада за музичаре који се упућују у Албанију, 24. фебруар 1948; Петровић, Културне везе Југославије и Албаније 1945–1948, 83.

⁸⁸ АЈ, 314-4-44, Допис секретара Комитета за културу и уметност Владе Мађарића упућен Албанско-југословенском друштву за увоз и извоз о набавци музичког материјала у Београду, 28. мај 1947.

⁸⁹ АЈ, 315-4-129, Извештај шефа Општег одсека Комитета за културу и уметност Бранка Бекића упућен Савезној планској комисији о испоруци материјала за НР Албанију, 26. јануар 1948.

⁹⁰ АЈ, 314-4-15, Писмо саветника и отправника послова Посланства ФНРЈ у Тирану Драга Кошмрља упућено Комитету за културу и уметност, 21. априла 1947.

„24 часа у Београду”.⁹¹ За филмску пропаганду био је задужен Комитет за кинематографију, који је у оквиру промоције ФНРЈ у Албанији ставио на располагање један пројекциони апарат. Напоменуто је да о том апарату треба водити рачуна, пошто је био добијен од УНРА као помоћ, што се према прописима није смело продавати другим земљама.⁹² У Албанији је 1947. године постојало 19 биоскопа. Филмови југословенске продукције приказивани у Албанији од априла до октобра 1947. године били су: „Нова победа”, „Јулиска крајина”, „Балканијада”, „Омладински пут”, „Трагом 4. и 5. офанзиве”, „У име народа”, „Славица”, „Снага и младост”. Ипак, процес прављења копија трајао је дуго, јер није било добрих преводилаца на албански језик.⁹³ Према извештају Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ, Албанци су показивали интересовање за југословенски филм, јер су после приказивања филма „Славица” тражили и филм „Живјеће овај народ”.⁹⁴ „Филмске новости” су у Албанију послале једног сталног филмског репортера и једног помоћника. Настојећи да изађу у сусрет, југословенске власти су предложиле да Албанији по инвентарној цени уступе неопходна постројења за покретање сопствене филмске производње мањег обима. Истовремено, предложено је да се у ФНРЈ упуте тројица или четворица албанских омладинаца како би похађали стручне курсеве.⁹⁵ Комитет за кинематографију Владе ФНРЈ послао је у Албанију филмове „Филмских новости” (од новембра 1946. до јануара 1947), 52. и 53. документарни филм „Албанија” (две копије), који су били синхронизовани на албански језик. Совјетски документарни филм „Југославија” режисера Варламова био је такође синхронизован на албански језик. Иначе, „Филмске новости” су редовно биле синхронизоване на албански језик. Због оскудице филмова, албански Комитет за културу затражио је од југословенског комитета за кинематографију да помогне у превођењу совјетских филмова. Замолили су такође да се убрза израда филмова

⁹¹ ДАМСПРС, ПА, фасц. 1, 1947, дос. бр. 15, сигн. 420370, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, 14. октобар 1947.

⁹² ДАМСПРС, ПА, фасц. 1, 1947, дос. бр. 15, сигн. 421117, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, 29. октобар 1947.

⁹³ ДАМСПРС, ПА, фасц. 1, 1947, дос. бр. 1, сигн. 420833, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, Повратак Енвера Хоџе и прослава рођендана, 20. октобар 1947.

⁹⁴ АЈ, 315-3-563.

⁹⁵ АЈ, 507/9, 1/III-43, 20. фебруар 1947.

„1. мај и 10. јул”.⁹⁶ Поред пропагандних филмова, водило се рачуна о томе да у Албанији буде присутна и југословенска музика. Одсек за штампу при Посланству ФНРЈ у Тирани добио је од југословенског одељења за информације десет грамофонских плоча. Затражено је још неколико плоча за три додатна града у Албанији, под условом да те плоче садрже народну југословенску музику или оригиналне партизанске песме, „пошто руске плоче имају у изобиљу све радио-станице”, што је опет показивало албанско окретање ка Совјетском Савезу.⁹⁷

Из Југославије је за потребе Албаније набављан и сликарски материјал, који је требало да буде увезен у складу са одобреним планом увоза Комитета за културу и уметност. Овде се нарочито види раскорак између културних захтева Албаније и немогућности југословенских власти да на њих у потпуности одговоре. Лак за ретуш и учвршћење на платну, као и фиксатив за боје требало је да буду испоручени посредством Министарства индустрије НР Србије, а 200 метара сликарског платна посредством Министарства индустрије НР Хрватске.⁹⁸ План је био направљен у јуну 1947, а испорука је била предвиђена за јул. Ипак, тек у септембру 1947. испоручено је само сликарско платно. Остатак материјала није могао бити набављен. Иако је Комитет за културу и уметност стално преговорао са предузећима „Хемпро”, „Хромос”, „Сава” Загреб и „Шумадија”, ниједно од ових увозних предузећа није се могло обавезати уговором за испоруку и увоз остатка сликарског материјала. Потом је Комитет, у споразуму са Југословенско-албанским друштвом за увоз и извоз, тај материјал избрисао са списка за увоз у Албанију. Комитет је покушавао и да преко приватних веза дође до тог материјала у иностранству, али у томе није успео. Комитет је био разочаран због неуспеха, јер је сматрао да су увозна југословенска предузећа избегавала да закључују овакве послове, иако је то албанско потраживање, према мишљењу Комитета, било економски исплативо.⁹⁹

⁹⁶ ДАМСПРС, ПА, фасц. 1, 1947, дос. бр. 15, сигн. 421122, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, Филмски журнари и документарци за Албанију, 22. октобар 1947.

⁹⁷ ДАМСПРС, ПА, фасц. 1, 1947, дос. бр. 15, сигн. 220151, Посланство ФНРЈ Министарству иностраних послова ФНРЈ, Извештај о приказивању југословенских филмова и журнала у Албанији од конца 1946 до октобра 1947, 29. октобар 1947.

⁹⁸ АЈ, 315-4-128, Списак аката за испоруку, 16. јун 1947.

⁹⁹ АЈ, 314-4-15, Списак материјала за НР Албанију; Писмо Владе Мађарића, упућено генералном секретару Владе ФНРЈ, 16. јун 1947; Петровић, Културне везе Југославије и

Културна сарадња: концерти и турнеје

Југословенски Комитет за културу и уметност настојао је да оствари што бољу сарадњу Југославије и Албаније. Управо зато форсирале су се међусобне посете, концерти и дешавања. Ипак, југословенска публика није показала интересовање за албанска гостовања, што је био случај и у јулу 1946, када је албански државни хор гостовао у Ријеци.¹⁰⁰ Очекивало се да ће овај концерт бити исплаћен од продаје улазница, али публика и локални медији нису испољили готово никакво интересовање и дворана је била скоро празна. Због тога је албански хор одбио да наступи. Концерт је ипак одржан, јер су на брзину у публику доведени ученици локалне гимназије и војници стационирани у Ријеци. Народни одбор града покрио је трошкове и одобрио још један концерт о свом трошку. Иако је други концерт оцењен као успешан, са око 3000 гледалаца, приход оба концерта износио је 26.895 лира. Према мишљењу Комитета за културу и уметност, та сума није одговарала броју присутних гледалаца нити ценама продатих улазница. То је све говорило о жељи да се у медијима и званичним говорима југословенско-албански односи прикажу као добри и успешни. Из истог разлога, Албански државни хор је касније одликован Орденом братства и јединства Првог реда.¹⁰¹

Југословенски уметници гостовали су у Албанији. Комитет за културу и уметност ФНРЈ, према извештају из фебруара 1947, планирао је да пошаље групу југословенских уметника, солиста и 20 плесача на турнеју по Албанији. Из буџета је било одобрено 520.800 динара за трошкове гостовања, што сведочи о томе да је великим издвајањима требало оставити утисак на албанско руководство и становништво.¹⁰² На турнеји у Албанији били су 23 дана и извели су 17 приредаб и три радио емисије, обишавши све веће градове у Албанији. Ову турнеју југословенске уметничке групе југословенско посланство у Тирани оценило је као успешну, јер је „од народа била примљена са великим

Албаније 1945–1948, 77.

¹⁰⁰ АЈ, 314-19-456, Боравак албанског државног хора у Ријеци, 8. новембар 1946.

¹⁰¹ АЈ, 507/9, 1/III-40, Писмо Андре Атанасијевића, члана Комитета за културу и уметност, од 8. новембра 1946, упућено тајништву Народног одбора Ријеке, 16. август 1946.

¹⁰² АЈ, 314-4-167, Писмо Комитета за културу и уметност упућено Генералном секретаријату Владе ФНРЈ, 14. фебруар 1947.

одушевљењем”, али албанске политичке структуре ову посету нису „политички” довољно искористиле. Комитету за културу и уметност упућене су примедбе да је група била сувише бројна за албанске позорнице и да убудуће треба слати мање групе, јер је то током турнеје отежавало снадбевање, превоз, исхрану и проналажење адекватног смештаја.¹⁰³

Сарадња југословенских и албанских књижевника и југословенска лијџерајџура у Албанији

Угледни југословенски књижевници, попут Бранка Ћопића, боравили су у Албанији. У Друштву културе у Тирани 5. јула 1945. одржано је књижевно вече, на коме је Ћопић говорио о теми „Југословенска књижевност у НОБ-у”, истакавши видну улогу писаца у борби против фашизма. Албански угледни професор и историчар Алекса Буда рецитовао је том приликом једну Ћопићеву песму.¹⁰⁴ Такође, албански књижевници боравили су у Београду када су учествовали на Конгресу књижевника Југославије (први конгрес, 17–19. новембра 1946), који је био одржан у згради Задужбине Илије М. Коларца.¹⁰⁵ Албански представници били су Шефхет Мусарај¹⁰⁶ и Сотир Цаци^{107 108}.

Фадил Пачрами, помоћник албанског министра просвете, посетио је Београд у октобру 1946. Према сугестијама Енвера Хоџе, требало је

¹⁰³ АЈ, 315-4-25, Писмо саветника и отправника послова Посланства ФНРЈ у Тирани Драга Кошмрља, упућено комитету за културу и уметност, 21. април 1947; Петровић, Културне везе Југославије и Албаније 1946–1948, 73.

¹⁰⁴ АЈ, 112-787, 5. јул 1945.

¹⁰⁵ На овом конгресу учествовали су делегати из Србије, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине, Војводине, Македоније, Црне Горе, Француске, Пољске, Чехословачке, Албаније, Бугарске, Румуније, Мађарске, као и Пољске и СССР-а. „Prvi kongres saveza književnika”, *Kultura: Review for the Theory and Sociology of Culture and for Cultural Policy* 30–31/1975, 192–202.

¹⁰⁶ Shevqet Musaraj (Матођин, 27. април 1914 – Тирана, 28. јул 1983) албански песник, сатиричар, приповедач (*Fjalor enciklopedik shqiptar*, ed. Aleks Buda, (Akademia e Shkencave e RPSSH, 1986), 729).

¹⁰⁷ Sotir Caci (Борове, 1917 – Тирана, 1983), албански учитељ, песник и преводилац. Радио је у редакцији листа *Башиками*, у председништву Савеза писаца и уметника и био је главни уредник у издавачкој кући „Наим Фрашери”. Nasho Jorgaqi, „Shqipëruesi – poet Sotir Caci: në 25 vjetorin e ndarjes nga jeta”, *Metropol*, No. 1356, 26. 3. 2008, 20.

¹⁰⁸ АЈ, 314-4-458, Разни видови културне сарадње са Албанијом, 13. новембар 1946.

потражи технички боље опремљену штампарију, што указује на низак ниво албанске културне свакодневице, с обзиром на то да су све постојеће штампарије биле технички неисправне.¹⁰⁹ Албански министар просвете сматрао је да је неопходно да се из Југославије шаљу књиге, брошуре и други материјал не само Тирани већ и домовима културе у Корчи, Аргирокастру, Саранди и свим осталим местима Албаније.¹¹⁰ У ту сврху, у Тирани је отворена књижара „Југословенска књига“, путем које је требало снабдевати Албанце југословенском литературом.¹¹¹ Такође, ради бољег упознавања две земље, излазили су чланци у штампима и приређиване су радио-емисије на албанском језику под називом „Упознајмо нову Југославију“.¹¹²

Уметнички лицеј у Тирани потраживао је у фебруару 1947. из Југославије литературу о сликарству и вајарству, музици и позоришној уметности. Нарочито су тражили књиге које су пружале историјски преглед појединих уметничких дисциплина.¹¹³ Такође, Друштво за културну сарадњу се током наредних месеци незванично договорило са албанском страном да се у Албанију пошаље тематска изложба „радова са Пруге“, која је, судећи по називу, приказивала обнову земље и имала и политичку конотацију. До нових разговора о организовању веће југословенске ликовне изложбе дошло је 1948, када је поткомисија из Тиране преко југословенског посланства затражила да се у Албанију пошаље изложба за 1. или за 25. мај.¹¹⁴ У Комитету су проценили да би такву изложбу могли упутити тек на јесен 1948. Тада се албански Комитет обратио Друштву за сарадњу Хрватске са Албанијом, покушавајући да се са њима договори о изложби мимо знања Комитета. Када је Комитет сазнао за то, изложба је била одложена, уз образложење да у Југославији у том тренутку не постоји довољан број квалитетних

¹⁰⁹ АЈ, 314-4-13, Допис Министарства иностраних послова упућен Комитету за културу и уметност 19. октобра 1946. поводом посете помоћника албанског министра просвете Фадила Пачрамија Београду.

¹¹⁰ АЈ, 314-4-11, Молба албанског министра просвете, 29. јул 1946.

¹¹¹ АЈ, 314-4-12, Допис Комитета за културу и уметност при Влади ФНРЈ Министарству иностраних послова, 2. август 1946.

¹¹² АЈ, 507/9, 1/III-41, 5. новембар 1946.

¹¹³ АЈ, 314-4-459, 25. фебруар 1947.

¹¹⁴ АЈ, 314-4-77, Писмо секретара тиранског Друштва за културну сарадњу Албаније са Југославијом, упућено Комитету за културу, 1947.

уметничких дела, пошто се велика ликовна изложба уметности 19. и 20. века налазила на турнеји по иностранству.¹¹⁵

Школовање ђака и студената и рад младих људи из Албаније у Југославији

Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ сматрао је да је питање културне сарадње Југославије и Албаније веома важно, у шта је спадало и школовање албанских ђака и студената у ФНРЈ. Сматрало се да ће се тиме још више унапредити сарадња ове две земље.¹¹⁶ Током година зближавања две земље албанска влада је слала децу својих држављана у средње стручне школе у Југославији – у Чачку, Бору, Београду и Нишу.¹¹⁷ Осим тога, још од новембра 1945, пошто није била у могућности да издваја средства за доделу стипендија студентима из иностранства, југословенска држава нудила им је смештај у домовима југословенских универзитета. Сви југословенски факултети требало је да отпочну рад до 1. децембра 1945. Београдски универзитет је био највише оштећен у рату, па су стипендисте, између осталих и албанске, могли да приме универзитети у Загребу и Љубљани. Албански студенти могли су да бораве у студентским домовима и да се хране у студентским мензама, али по ценама које су важиле за југословенске студенте.¹¹⁸ Албанска влада је планирала да на југословенске универзитете пошаље око 50 студената,¹¹⁹ који су у јануару 1946. кренули за Београд.¹²⁰

Према извештају сачињеном почетком новембра 1946, албанска влада је албанским студентима доделила 96 стипендија ради студија на

¹¹⁵ АЈ, 314-4-15, Писмо Петра Фрањића, шефа Одсека за ликовну умјетност Министарства просвете НР Хрватске, упућено Влади Мађарићу о планираниој изложби НР Хрватске у Албанији, 4. фебруар 1948; Петровић, Културне везе Југославије и Албаније 1945–1948, 76.

¹¹⁶ АЈ, 315-31-535, Извештај о пријему ученика албанских држављана у стручне школе ФНРЈ, 22. јун 1946.

¹¹⁷ Јовановић, Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije.

¹¹⁸ АЈ, 313-1-368, О прихватању студената из Албаније, који су стипендисти Владе ФНРЈ, 17. новембар 1945.

¹¹⁹ АЈ, 313-1-366, 3. новембар 1945.

¹²⁰ АЈ, 313-1-371, 22. јануар 1946.

југословенским универзитетима.¹²¹ Комитет за школе и науку ФНРЈ одобрио је предложене стипендије.¹²² У децембру 1946. у Београду је примљено 27, у Загребу 26, у Љубљани 23 и у Сарајеву 19 албанских студената.¹²³ Албански студенти, примљени на југословенске факултете као југословенски стипендисти, били су распоређени у оквиру буџета надлежних министарстава.¹²⁴ Југословенска страна сматрала је да би, у складу са сарадњом која је планирана, албански студенти требало да осете да су дошли у „пријатељску и савезничку” земљу, па је свим министарствима наложено да обавесте своје подручне установе, у којима су се налазили албански омладинци, да им изађу у сусрет и да са њима поступају као са југословенским ученицима.¹²⁵

Албански студенти који су студирали у ФНРЈ нису могли постићи жељене резултате, иако су се, према извештају Комитета за школе и науку при влади ФНРЈ из јуна 1947, трудили да уче и дају што више испита. Највеће тешкоће имали су у савладавању српског језика, делимично због тога што је већина њих дошла након почетка школске године. Да би био решен проблем учења српског језика, предложено је да албански

121 АЈ, 315-6-26, Спискови албанских држављана предвиђених да студирају у ФНРЈ, 6. новембар 1946.

122 АЈ, 315-6-28, Стипендирање албанских студената, 7. децембар 1946.

123 АЈ, 315-49-229, Продужење стипендија албанским студентима, 10. децембар 1946.

124 Школе на буџету Министарства просвете додељивале су 10 стипендија у износу од 2000 динара месечно, у које је спадало и оних пет албанских студената који су већ примали стипендије (само је Академија ликовних уметности примала пет, а Филозофски факултет и Природословно-математички факултет, Хрватски државни конзерваторијум, Виша педагошка школа у Загребу, Виша педагошка школа у Сплиту – неограничен број). Технички факултет је, преко буџета Министарства индустрије и рударства, требало да прими сразмерно све студенте који су се јавили из Албаније. Медицински и Фармацеутски факултет, који су били на буџету Министарства народног здравља, требало је да приме неограничени број студената (ово Министарство давало је пет стипендија по 1500 динара месечно). Школе на буџету Министарства пољопривреде и шумарства давале су за Пољопривредно-шумарски факултет четири стипендије (три за агрономију по 1500, једну за шумарство 2000 динара) и за Ветеринарски две по 1500 динара (Пољопривредно-шумарски факултет – неограничен број, Ветеринарски факултет – 20 студената). Школе на буџету Министарства трговине и опскрбе давале су четири стипендије по 1500 динара (Економско-комерцијална висока школа – неограничен број студената). Школе на буџету Министарства правосуђа додељивале су 10 стипендија по 1500 динара (Правни факултет – 100 студената). АЈ, 315-49-115, Распоред албанских студената стипендиста албанске владе, април 1946.

125 АЈ, 315-49-268, Материјал о албанским држављанима на студијама у ФНРЈ, 5. децембар 1946.

студенти остану у Југославији током летњег распуста и да за то време примају стипендије.¹²⁶ Само током школске 1947/48. године на југословенским факултетима студирало је 316 држављана Албаније, од чега је половину стипендирала Југославија, а половину Албанија.¹²⁷ Албански студенти били су смештени у студентским домовима. Висина њихових стипендија у почетку школске године варирала је између 2500 и 3000 динара. Пред крај школске године стипендије су изједначене на износ од 2500 динара месечно. За школску 1947/48. годину Комитет за школе и науку предвидео је да додели још 100 нових стипендија.¹²⁸

За наредну, 1948. годину услови за албанске студенте били су још бољи. Према извештају Комитета за школе и науку из јануара 1948, албанским студентима је требало омогућити упис на факултете иако нису дошли на почетак школске године или им нису била „легализована” школска документа. Упис је требало организовати да обухвати и зимски и летњи семестар, при чему би овим студентима био признат и зимски семестар.¹²⁹ У фебруару 1947. одлучено је да се студентима из Албаније омогући полагање дипломских испита на француском и италијанском језику, те да им се признају потврде Министарства просвете Албаније о

¹²⁶ АЈ, 315-49-305, Молбе и одобрења за студирање, 12. јун 1947.

¹²⁷ Jovanović, Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije. Према извештају Комитета за школе и науку, тај број био је нешто мањи. Школске 1947/48. на југословенским факултетима било је 70 студената југословенских стипендиста из НР Албаније и око 200 стипендиста албанске владе (АЈ, 315-6-66, 17. август 1947). Према истраживању Игора Вукадиновића, 1947/1948 договорено је упућивање 335 албанских студената, од чега је било 235 стипендиста Албаније, а 100 стипендиста Југославије (Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, 267). То се поклапа са извештајем Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ, према коме је албанска влада давала 235 стипендија. У Београду: Економски факултет 29 (југословенска влада 11), Правни факултет 12 (југословенска влада шест), Филозофски шест (југословенска влада три), Природно-математички два (југословенска влада шест), Ветеринарски шест (југословенска влада један), Пољопривредно-шумарски 22 (југословенска влада осам), Школа за филмске глумце и режисере један – албанска влада укупно 78, југословенска влада 35 стипендија. У Загребу: Природно-математички 24 (југословенска влада три), Технички факултет 50 (југословенска влада 16), Студије за позоришне глумце, режисере и сценографе пет (југословенска влада три), Академија ликовних уметности четири (југословенска влада три) – укупно 83 стипендије албанске владе, а 25 југословенске. У Љубљани: Технички факултет 56 (југословенска влада 29), Музичка академија пет (југословенска влада три) – албанска влада 61, југословенска 32 стипендије. У Сарајеву: Медицински факултет 13 (југословенска влада осам). АЈ, 315-49-321.

¹²⁸ АЈ, 315-49-314, Стипендије, 4. септембар 1947.

¹²⁹ АЈ, 315-6-72, 31. јануар 1948.

изгубљеним школским сведочанствима. Упркос томе, поједини југословенски факултети одбијали су да упишу албанске студенте без „легализованих” школских докумената, па се крајем јануара 1948. огласио Комитет за школство: „Морамо да схватимо велику потребу Албанске републике за кадровима и пређемо преко много оправданијих разлога.”¹³⁰

Млади људи из Албаније, који су били на раду и обуци у ФНРЈ, према извештају из марта 1947, били су размештени по предузећима, односно стручним школама, које су спадале у надлежност ресора индустрије, рударства, саобраћаја, пољопривреде и шумарства. Известан број младих, запослених у предузећима која нису имала организоване интернате, био је смештен у домове за ученике у привреди, који су се налазили под руководством народних одбора. Они су, поред проблема са савладавањем језика, имали и здравствених проблема. Омладинци који би се разболели до те мере да су постали трајно неспособни за даље школовање, враћали су се у Албанију. Из Албаније су упућена четири референта, намештених уз албанско посланство, чији је задатак био да обилазе те младе људе и помажу им у васпитању.¹³¹

Захлађење односа и ђрекид сарадње Југославије и Албаније – 1948. година

Током прве половине 1948. године изгледало је као да се ништа није променило у политичким односима двеју земаља, мада је још 1947. било наговештаја да ће доћи до промене и да ће почети криза. Тирана је почела да се окреће Москви, иако је и даље инсистирало на југословенско-албанском братству и јединству. У албанској штампи истицано је да „самопрегорни рад албанског народа не би дао тако успешне резултате да није пријатељске помоћи коју Албанији пружају братски народи, а пре свега Југославија и СССР”.¹³² У Централном дому Културног друштва Албаније и Југославије била је у јануару 1948. године отворена изложба посвећена првом петогодишњем плану ФНРЈ. Тада

¹³⁰ Jovanović, Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije.

¹³¹ AJ, 315-31-569, Конференција о албанским ученицима у стручним школама, 12. март 1947.

¹³² AJ, 112-828-829, 11. јануар 1948

је био изложен „велики број графикана и фотографија, из којих се виде напори које улажу народи нове Југославије у раду на остварењу свог првог петогодишњег плана”.¹³³ У фебруару 1948. у Албанију су послата три југословенска музичара,¹³⁴ мада је било обећано десет.¹³⁵ Проблем је био недостатак кадрова и у самој југословенској држави. Помоћ је затражена и од Министарства просвете Хрватске, при чему је наглашена важност ове мисије због затегнуте политичке ситуације. Међутим, у одговору је стајало да се захтевима може удовољити само по цену распуштања Симфонијског оркестра из Загреба.¹³⁶ На Филозофском факултету у Загребу основан је у марту 1948. лекторат за албански језик, али у Хрватској није било довољно кадрова, па је молба поводом тога упућена Министарству просвете Албаније.¹³⁷ Синдикално уметничко друштво мариборских железничара „Ангел Беседњак” гостовало је почетком маја 1948. десет дана у Албанији, на позив албанских синдиката. У Народном позоришту приређени су хорско-инструментални концерт, на чијем су програму биле „борбене и народне песме”. „Публици су се највише допале” песма „Слобода”, песме о Титу, „Ој Козаро”, „Атил”, „Рибар”, песма о словеначкој омладини и „Коњух планина” у аранжману диригента Албина Хорвата.¹³⁸ Такође, Комитет за културу и уметност ФНРЈ послао је на турнеју по Албанији групу од 46 уметника, на чијем је челу био Вељко Биједић.¹³⁹

Ипак, током 1948. дошло је до захлађења у културним односима Југославије и Албаније. У фебруару 1948. било је примера саботирања приказивања југословенских филмова. Књижара „Југословенска књига” у Тирани није постигла нарочит резултат током те године. Албанци су највише куповали марксистичку литературу, и то само уколико је

¹³³ АЈ, 112-828-829, 7. јануар 1948.

¹³⁴ АЈ, 314-4-201, Писмо заменика начелника Првог регионалног одељења Министарства иностраних послова Лазе Латинковића о потреби Албаније за стручним музичарима, 9. фебруар 1948.

¹³⁵ АЈ, 507/9, 1/III-48, 10. фебруар 1948.

¹³⁶ АЈ, 314-4-15, Одговор Јосипа Лукателе, помоћника министра просвете НР Хрватске Влади Мађарићу секретару Комитета за културу и уметност, 22. март 1948.

¹³⁷ Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, 269.

¹³⁸ АЈ, 314-4-180, Турнеје југословенских музичких група по Албанији.

¹³⁹ Božica Slavković, „Jugoslovensko-albanska saradnja u oblasti kulture, nauke i prosvete 1945–1948.”, *Istorija 20. veka* 3/2012, 125.

била на албанском језику. Углавном су тражили литературу на италијанском језику.¹⁴⁰ Уметничка група, која је била упућена поводом рођендана Јосипа Броза Тита крајем маја 1948, у Тирани је одржала три концерта: први је био свечани, други за армију, а трећи за публику. Албанска штампа се „једва” осврнула на ове концерте, мада је албанска публика „топло поздрављала” извођаче програма, који је био прилагођен њиховом укусу. Последњи концерт није био нигде најављен, тако да је скоро 200 места остало празно, што је било неуобичајено за југословенска гостовања. Договор да се одржи велика турнеја по целој Албанији није остварен, а уметничка група је, након што јој је југословенско посланство исплатило хонорар, враћена за Београд.¹⁴¹

Међудржавни уговори Југославије и Албаније раскинути су одлуком албанског политичког врха 1. јула 1948, када се Албанија прикључила Информбироу. Албанско Министарство иностраних послова предало је посланству ФНРЈ две ноте: прва, да сви југословенски стручњаци, саветници и други грађани на раду у Албанији напусте Албанију у року од 48 сати, и друга, да албанска влада отказује све привредне споразуме и протоколе закључене између две земље. Албанија тада није отказала једино Уговор о пријатељству и узајамној помоћи.¹⁴² Одбијен је захтев југословенског Министарства иностраних послова да југословенски радници буду бар превезени до границе, а уведене су чак и излазне визе, које су споро и неажурно издаване. Био им је онемогућен сваки рад. Затворена је књижара „Југословенска књига” у Тирани и забрањена продаја листа *Борба*.¹⁴³ Посланство из Тиране јавило је да дела „Бригада” и „Јамница” не треба преводити, јер их Албанци не би прихватили. Комитет за културу и уметност Албаније вратио је чак и *Књижевне новине*, а из Државне библиотеке избачене су све југословенске књиге, па и преводи Стаљинових дела.¹⁴⁴ Албанско министар-

¹⁴⁰ АЈ, 314-4-201, 9. фебруар 1948.

¹⁴¹ АЈ, 314-4-181, Писмо Ј. Вукмановића, помоћника начелника Одељења за информације Министарства иностраних послова ФНРЈ, упућено Комитету за културу и уметност о гостовању југословенске уметничке групе у Тирани, 2. јун 1948.

¹⁴² АЈ, Фонд 837, Архив Јосипа Броза Тита, Кабинет маршала Југославије, 1-3-в/44, 1. јул 1948, Југославија је отказала уговор о пријатељству и узајамној помоћи 12. новембра 1948.

¹⁴³ АЈ, Министарство спољне трговине, Фонд 9, 1/1-189, 30. јун 1948.

¹⁴⁴ АЈ, 314-4-222, Допис Министарства иностраних послова Комитету за културу и уметност, 13. октобар 1948.с

ство издало је наређење да се из уџбеника избаце сви текстови о Јосипу Брозу Титу – забрањене су песме о њему, а на испитима се нису смела постављати питања у вези са југословенским председником.¹⁴⁵ Према извештају Комитета за школе и науку, албански студенти су у домовима почели да скидају слике Јосипа Броза Тита, одвајали су се од југословенских студената, а током дискусија изражавали су солидарност са Информбироом.¹⁴⁶ Иако је Југославија примила око 700 омладинаца на школовање и стручно усавршавање у фабрикама, где су третирани као полуквалификовани радници, након објављивања Резолуције ИБ-а у Југославији их је остало само седам. Многи су отишли на једномесечни годишњи одмор у Албанију, али се више нису вратили у Југославију.¹⁴⁷ Албанске културне институције добиле су упутство да програме сарадње са Југославијом замене културном сарадњом са Румунијом, Бугарском, Мађарском и Чехословачком.¹⁴⁸

На крају, можемо да закључимо да је југословенска држава након Другог светског рата покушала да оствари добросуседске везе са Албанијом, па самим тим и културну сарадњу. Ипак, и сама се налазила у тешком положају, недостајала су јој средства и стручњаци у свим областима, па тако није могла у очекиваној мери да испуни циљеве које је поставила према албанској држави. Такође, обећања припадника југословенског посланства у Тирани била су преамбициозна, тако да, као и у политичкој и привредној сарадњи, нису могла бити испуњена. У овој ситуацији показали су се и недостаци тренутне блискости две земље, које раније нису имале историјске и културне додире. Са друге стране, албанска држава није била довољно отворена за сарадњу са југословенском државом, нарочито због веће окренутости Совјетском Савезу. Коначни прекид сарадње и политичких односа 1948. године узроковао је и прекид сваког вида културних односа Југославије и Албаније.

¹⁴⁵ АЈ, Председништво Владе ФНРЈ, 50-48-105, Преписка о непријатељском понашању Албанаца према југословенским стручњацима у Албанији, 3. јул 1948.

¹⁴⁶ АЈ, 315-6-78, План културне сарадње Југославије и Албаније, 15. август 1948.

¹⁴⁷ АЈ, Министарство рада ФНРЈ, 25-84-213, Албански омладинци и радници у Југославији, 8. новембар 1948.

¹⁴⁸ Vukadinović, „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, 271.

Sources and Literature:

Arhiv Jugoslavije: Fond 9, Ministarstvo spoljne trgovine FNRJ; Fond 25, Ministarstvo rada FNRJ; Fond 50, Predsedništvo Vlade FNRJ; Fond 507/9, Komisija za međunarodne odnose i veze Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije; Fond 15, Prezidijum Narodne skupštine 1945–1956; Fond 112, Novinska agencija „Tanjug”; Fond 313, Ministarstvo prosvete FNRJ; Fond 314, Komitet za kulturu i umetnost Vlade FNRJ; Fond 315, Komitet za škole i nauku pri vladi FNRJ.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Politička arhiva, 1945–1948, Albanija.

Fjalor enciklopedik shqiptar. ed. Aleks Buda. Akademia e Shkencave e RPSSH, 1986.

Srpskohrvatsko-albanski rečnik, ur. Vojislav Dančetočić, Aleksandar Džuvani, Kostać Cipo, Ećrem Čabej. Tirana: Naučni institut 1947. (Cyrilic)

Smodlaka, Josip. *Partizanski dnevnik*. Zagreb: Spektar, 1986.

„Prvi kongres saveza književnika”. *Kultura: Review for the Theory and Sociology of Culture and for Cultural Policy*, 30-31/1975, 192–202.

Albania and Kosovo. Political and ethnic boundaries 1867–1946, ed. Beytullah Destani. Slough: Archive Editions, 1999.

Babić, Milenko. *Enver Hodžina Albanija*. Beograd: Tanjug, 1981. (Cyrilic)

Bartl, Piter. *Albanci od srednjeg veka do danas*. Beograd: Klio, 2019. (Cyrilic)

Bondžić, Dragomir. *Beogradski univerzitet 1944–1952*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004.

Bondžić, Dragomir. *Misao bez pasoša: međunarodna saradnja Beogradskog univerziteta 1945–1960*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2011. (Cyrilic)

Borožan, Đorđe. „Jugoslavija i Albanija u 20 vijeku”. *Istorija 20.veka*, 1-2/1999, 9–20. (Cyrilic)

Borožan, Đorđe. *Velika Albanija: porijeklo, ideje, praksa*. Beograd: Vojno-istorijski institut Vojske Jugoslavije, 1995. (Cyrilic)

Dedijer, Vladimir. *Jugoslovensko-albanski odnosi: 1939–1948*. Beograd: Borba, 1949.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1935–1952*. Beograd: Rad, 1988. (Cyrilic)

- Dimić, Ljubodrag. *Josip Tito – Josif Staljin*. Beograd: Arhiv Srbije i Crne Gore, 2006. (Cyrilic)
- Dimić, Ljubodrag. *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije: 1918–1941, Deo 3, Politika i stvaralaštvo*. Beograd: Stubovi kulture, 1997. (Cyrilic)
- Doknić, Branka. *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*. Beograd: Službeni glasnik, 2021. (Cyrilic)
- Đorđević, Miloš. "Life and work of Vojislav Dančetović", *Baština* 7/1996, 139–147.
- Elsie, Robert. *Albanian literature: a short history*. London: I. B. Tauris, 2005.
- Elsie, Robert. *Historical Dictionary of Albania*. Scarecrow Press, 2010.
- Gulić, Milan, Momir Ninković, „Mješovita jugoslovensko-sovjetska društva: slučaj JUSTE”, *Istorija 20. veka* 1/2014, 143–163.
- Gulić, Milan. „Jugoslovensko-sovjetska mješovita društva – od nade do razočaranja”, *Srbija i Rusija: 1814–1914–2014: međunarodni naučni skup*, ur. Mihailo Vojvodić, 307–329. Beograd: SANU, 2016. (Cyrilic)
- Hofman, Ivan. „Komitet za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ, Ustanova i njena arhivska građa”, *Arhiv* 2/2001, 42–49. (Cyrilic)
- Hysa, Armanda. "Ethnography in Communist Albania: Nationalist Discourse and Relations with History", *Historični seminar* 8/2010, 103–127.
- Janjetović, Zoran. *Deca careva, pastorčad kraljeva: nacionalne manjine u Jugoslaviji: 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2005.
- Janjetović, Zoran. *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944–1964*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022.
- Jugoslovensko-sovjetsko dunavsko parobrodarsko A. D. „Juspad”, Pravila o organizaciji i poslovanju društva „JUSPAD”*. Beograd: s. n., 1948. (Cyrilic)
- Ko je ko u Jugoslaviji: jugoslovenski savremenici*. Beograd: Hronometar, 1970.
- Kodra Hysa, Armanda. "Albanian Ethnography at the Margins of History 1947–1991: documenting the Nation in Historical Materialist Terms", *The Anthropological Field on the Margins of Europe, 1945–1991*, ed. Chris Hann, Aleksandar Bošković, 129–153. LIT Verlag Münster, 2013.
- Komatina, Milorad. *Enver Hodža i jugoslovensko-albanski odnosi*. Beograd: Službeni list, 1995. (Cyrilic)
- Krunić, Čedomir. *Jugoslovensko-sovjetsko akcionarsko društvo za civilno vazduhoplovstvo JUSTA (separat)*. Beograd: Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva, 2000. (Cyrilic)
- Lis, Lorejn. *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene države, Jugoslavija i hladni rat*. Beograd: BMG, 2003.

- Marmullaku, Ramadan. *Albania and the Albanians*. London: C. Hurst and Co., cop. 1975.
- Mates, Leo. *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit, 1976.
- Monografija povodom 101. godišnjice učenja albanskog jezika na Univerzitetu u Beogradu*. ur. Mailje Malja Imami, Merima Krijezi. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2022. (Cyrilic)
- Narodni heroji Jugoslavije (N-Ž)*. Beograd: partizanska knjiga: Narodna knjiga; Titograd: Pobjeda, 1983.
- Pavlović, Momčilo. „Albanija između Tita i Staljina”, *Balkan posle Drugog svetskog rata*, ur. Petar Kačavenda, 306–314. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1996.
- Pejović, Marko. „Sovjetski filmovi prikazani u Jugoslaviji 1945–1948. u organizaciji Društva za kulturnu saradnju Jugoslavije sa SSSR-om”, *Godišnjak za društvenu istoriju* 1/2010, 89–103. (Cyrilic)
- Perović, Marko. *Ekonomski odnosi Jugoslavije i Albanije (1947–1948)*. Beograd: Savez novinara Jugoslavije, 1951. (Cyrilic)
- Petranović, Branko. „Jugoslovenski studenti – stipendisti u inostranstvu i strani studenti na jugoslovenskim univerzitetima 1945–1948. godine”. *Univerzitet u Beogradu 1838–1988*, ur. Dušan Tatić, Đorđije Uskoković, 969–977. Beograd: Univerzitet, 1988. (Cyrilic)
- Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943–1948*. Šabac: Zaslou, 1991. (Cyrilic)
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije: 1918–1988, III, Socijalistička Jugoslavija: 1945–1948*. Beograd: Nolit, 1988.
- Petrović, Ljubomir. „Kulturne veze Jugoslavije i Albanije 1946–1948.”, *Istorija 20.veka* 2/2002, 61–87. (Cyrilic)
- Slavković Mirić, Božica. *Jugoslavija i Albanija 1945–1948: ekonomski odnosi*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2020. (Cyrilic)
- Slavković Mirić, Božica. *Političke, ekonomske i kulturne prilike na Kosovu i Metohiji 1929–1941*. Beograd: IP Prosveta; IP Princip, 2018.
- Slavković, Božica. „Jugoslovensko-albanska saradnja u oblasti kulture, nauke i prosvete 1945–1948.”, *Istorija 20. veka* 3/2012, 109–128.
- Vesović, Milan. „Štampa i publicistika KPJ o SSSR-u 1938–1948.”, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, ur. Petar Kačavenda, 309–321. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1999.
- Vukadinović, Igor. „Prosvetna politika Kraljevine Albanije na Kosovu i Metohiji tokom Drugog svetskog rata”, *Tokovi istorije* 1/2021, 109–132. (Cyrilic)

- Vukadinović, Igor. „Kulturna diplomatija u odnosima Jugoslavije i Albanije nakon Drugog svetskog rata, 1945–1948.”, *Kulturna diplomatija i kulturni odnosi: saradnja, raznolikost, dijalog*, ur. Ljiljana Rogač Mijatović, Ana Milosavljević, 260–275. Beograd: Clio, 2023.
- Vukadinović, Igor. *Autonomija Kosova i Metohije u Srbiji (1945–1969)*. Beograd: Balkanološki institut SANU, 2021. (Cyrilic)
- Živanov, Sava, „Uzroci i posledice sukoba”. *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, ur. Petar Kačavenda, 21–34. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1999.
- Životić, Aleksandar. „Jugoslavija i jačanje sovjetskog uticaja u Albaniji 1947–1948.”, *Tokovi istorije* 3/2009, 94–116. (Cyrilic)
- Jovanović, Vladan. Pregled istorije odnosa Srbije/Jugoslavije i Albanije, *P.U.L.S.E.*, objavljeno 5. 9. 2018, datum pristupa 23. 12. 2023, <https://pulse.rs/pregled-istorije-odnosa-srbije-jugoslavije-i-albanije/>
- Sretenović, Mirjana. „Vek albanologije u Beogradu”, *Politika Online*, objavljeno 17. 1. 2023, datum pristupa 11. 12. 2023, <https://www.politika.rs/scc/clanak/532971/Vek-albanologije-u-Beogradu>. (Cyrilic)

Summary

Božica Slavković Mirić

Between Aid and Cooperation: Yugoslav-Albanian Cultural Relations 1945–1948

During the Second World War and in the post-war period, Yugoslavia and Albania established cooperation. Both countries also cooperated with the Soviet Union, which was the key to the relationship between Yugoslavia and Albania. Yugoslavia used the same cooperation models with Albania as it did with the Soviet Union. After the Second World War, Albania was an underdeveloped country, with a low literacy rate and the only European country without a railway network. Yugoslavia, as a neighboring country with a longstanding interest in Albania, established initial political contacts with this country, which were subsequently followed by relations in other areas. The Society for Cultural Cooperation of Yugoslavia and Albania was founded. The Convention on Cultural Cooperation between Yugoslavia and Albania was signed on July 9, 1947. Albanian students were educated at Yugoslav universities, Albanian youth were trained in Yugoslav factories, Yugoslav professors held lectures in Albania, the Serbian-Croatian language was a compulsory subject in Albanian schools, an Albanian-Serbian dictionary was created, and the National Theater, a professional cultural institution, was opened in Albania. Yugoslav experts in cinematography, theater, music, literature, and art visited Albania for extended stays. As part of that cooperation, concerts and guest appearances were held in both countries. The political cooling of the relations between Yugoslavia and the Soviet Union contributed to a growing rapprochement between Albania and the Soviet Union. Following the Resolution of the Informburo, Albania promptly broke ties with Yugoslavia, effectively ending all cooperation.